

ЎЗГАРУВЧАН ТАЪЛИМ ПАРАДИГМАСИ ШАРОИТИДА ҲАРБИЙ ТАЪЛИМ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ КАСБИЙ МАҲОРАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАЗМУНИ

Самадов Абдулазиз Ашурович,

Бухоро давлат педагогика институти, ҳарбий таълим факультети ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада ҳарбий таълим тизимининг услубий асослари ҳамда ҳозирги ҳолати таҳлил қилинади ва унда мавжуд парадигматик муносабатлар инқирози тузатилади. Жамиятнинг ижтимоий эҳтиёжлари ва касбий фаолият анъаналарини ақс эттирмайдиган парадигматик муносабатларни сунъий равишда шакллантиришнинг мумкин эмаслиги асосланади. Замонавий дунё давлатлари ўртасида геосиёсий рақобат кучайиши шароитида парадигма ёндашувларини ўз вақтида ўзгартириш зарурлиги кўрсатилган. Ҳарбий таълимни фундаментал ва элитага айлантириш зарурлигига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Калит сўзлар: ҳарбий таълим парадигмалари, цивилизация, ҳарбий таълим ўқитувчиси, касб маҳорати.

СОДЕРЖАНИЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕДАГОГА ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СМЕНЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ

Самадов Абдулазиз Ашурович,

Бухарский государственный педагогический институт, преподаватель военно-педагогического факультета

Аннотация. В статье анализируются методологические основы и современное состояние системы военного образования, корректируется кризис сложившихся парадигмальных отношений. В его основе лежит невозможность искусственно формировать парадигмальные отношения, не отражающие социальные потребности общества и традиции профессиональной деятельности. В условиях усиления геополитической конкуренции между странами современного мира показана необходимость своевременной смены парадигмальных подходов. Особое внимание уделяется необходимости сделать военное образование фундаментальным и элитарным.

Ключевые слова: парадигмы военного образования, цивилизация, преподаватель военного образования, профессиональные навыки.

Ҳарбий таълим тизимида қаратилган педагогик тадқиқотларнинг долзарблиги парадигма ўзгаришлари билан белгиланади, улар уни ташкил этишнинг турли даражаларида батафсил тавсифланган ҳолда кенг муаммоли майдонни ташкил қилади. Амалда, ҳарбий-педагогик тадқиқотларнинг асосий қисми таълим соҳасидаги қабул қилинган қарорларнинг «фойдалилиги»ни, компетенцияга асосланган ёндашув ёки «рақамлаштириш» бўлса ҳам, илмий нуқтаи назардан асослайди. Юқоридагилардан келиб чиқиб, биз ҳарбий таълимнинг етакчи макротизимларида рўй бераётган ўзгаришларни тавсифлаш ва ҳарбий таълим парадигмасини ўзгартириш, уни ривожлантириш ҳамда ҳарбий таълим ўқитувчисининг касбий маҳоратини такомиллаштириш заруриятини асослашни муҳим деб билдик.

Дарҳақиқат, таълим парадигмаси ўзгариши билан бирга ўқитувчи ушбу парадигмаларни тадқиқ этишда асосий воситачи эканлигини назарга тутадиган бўлсак, аввало ўз касбий маҳоратини ривожлантириши муҳим.

Билим парадигмасини сиқиб чиқарадиган ва ахборот жамияти учун кўпроқ мос келадиган таълимнинг шахсга йўналтирилган ва инновацион парадигмасини тўлиқ шаклланган ва ҳатто тўлиқ аниқланган деб ҳисоблаш мумкин эмас. Ахборот жамиятининг марказида, албатта, инсон, шахс туради, лекин келажак шахсининг аниқ қиёфаси бўлмаган тақдирда, шахсга йўналтирилган таълим кўп жиҳатдан декларатив бўлиб қолади. Ақл-идрок асосий капитал бўлган жамиятда фундаментал индикатив билимлар муҳим рол ўйнайди, лекин шу билан бирга, мавзу (масалан, касбий) билим, кўникма ва тажрибанинг аҳамияти пасаймайди. Таълимнинг инновацион парадигмаларига келсак, бунда, амалиёт шуни кўрсатадики, педагогик салоҳияти тугамаган анъаналарни йўқотиш эҳтимоли юқори. Компетенцияга асосланган ёндашув ва сунъий равишда парадигма даражасига кўтарилган бошқа билимларни муҳофаза қилганда, Б.С. Гершунский, В.В. Краевский, А.М. Новиков ва бошқалар - ҳеч қандай парадигмани мажбуран шакллантириш мумкин эмас, -дган ғояни илгари сурадилар.

Ҳарбий таълим парадигмаларини ўрганишнинг назарий ва услубий асосларини ижтимоий жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлганларини танлаш учун изланиш керак.

Ҳарбий таълимнинг ҳозирги парадигмаси жамият ва армиянинг узоқ муддатли ижтимоий-тарихий ва ижтимоий-маданий ўзгаришларининг маҳсулидир, улар орасида ҳарбий фаннинг ривожланиши фақат омиллардан биридир. Ҳарбий таълим парадигмаси моҳиятан илмий-концептуал схема бўлиб, ҳарбий ўқитувчиларнинг назарий ва амалий фаолияти учун меъёрий асос бўлиб хизмат қилади, ҳарбий таълим парадигмаси эвристик жиҳатдан чекланган вақт учун амал қилади.

Ҳарбий таълим ривожланишининг ҳозирги босқичи Т.Кун назариясидаги парадигмаларнинг силжиши давридаги босқич сифатида фавқулудда фан даврининг тавсифига мос келади. Унинг атрибутлари эски фаннинг инқирози (мазмун томондан - етакчи усулларнинг зиддиятлари, ҳиссий ва иродавий томондан - илмий жамоатчилик томонидан ишонччи йўқотиш), инқилобий илмий фаразлар ва ечимларнинг мавжудлиги билан кўзга ташланади.

Ахборот жамияти назарияси асосчиси Д.Белл янги формациядаги ижтимоий муносабатларнинг ўзагини назарий билимлар ташкил этади, уларни шакллантириш, тўплаш ва узатиш фан ва таълимнинг вазибалари ҳисобланади, деб ҳисоблайди. Д.Беллнинг фикрича, таълим бошқарувнинг янги тури – меритократияни ташкил этиш воситаси бўлиб, бунда бошқарув элитасига қабул қилиш асосан билим даражаси ва интеллектнинг ривожланиши билан таъминланади. Ушбу позиция утопик кўринишга эга бўлишига қарамай, таълим (унинг баъзи шаклларида) аллақачон ижтимоий лифтга айланди ва ҳатто бошқа ижтимоий лифтлар устунлик қиладиган Россияда [7].

“Таълим – фан – ишлаб чиқариш” анъанасида таълим ижтимоий такрор ишлаб чиқариш яхлитлигининг етакчи кучи ва кафолатига айланади]. Ушбу компонентларнинг интеграциясини ҳисобга олган ҳолда, таълимнинг янги парадигмаси бошқа, инновацион маҳсулотга қаратилган. Ахборот жамиятида таълимнинг ўрни - махсус, инновацион тизимни яратиш, жумладан:

- билимларни шакллантириш, ахборот ҳажмини кенгайтириш ва ахборот жараёнларини тезлаштириш учун қуйи тизим;
- билимларга кўп босқичли киришни таъминловчи таълимнинг қуйи тизими;
- телекоммуникация тизимлари, технопарклар, инновацион марказлар, фондлар ва бошқаларни бирлаштирган ҳақиқий инновацион қуйи тизим.

Ушбу позициялардан таълимнинг инновацион маҳсулоти учта томонга эга: инновацион билим ва технологиялар; инновацион технологияларни бошқаришга қодир мутахассислар; инновацион технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш учун инфратузилмани ривожлантириш.

Ахборот жамиятининг ўзини, унинг институтларини унга хос бўлган ижтимоий муносабатларни ривожлантириш орқали шакллантириш, шунингдек, инновацияларни яратиш глобал миссия ва янги даврни шакллантиришнинг глобал ғоясидир. Янги шаклланиш етакчиларидан бўлиш учун таълим парадигмасини ушбу позициялардан ўз вақтида ўзгартириш зарур. Тахмин қилиш мумкинки, ҳарбий таълим парадигмасида камида иккита миссия - ғоялар прогноз қилинган: ахборот жамияти муносабатларининг ривожланаётган тизимида унинг элитизмини сақлаб қолиш (мустаҳкамлаш) ва ҳарбий ишларнинг ривожланишини таъминлайдиган инновацион маҳсулотни яратиш. Ҳарбий таълимнинг жорий парадигмаси иккала вазифага ҳам тўлиқ жавоб бериши лозим.

Ҳарбий таълимнинг ҳарбий ишларда инновациялар яратиш учун потенциал имкониятлари ҳам парадигма даражасида тўлиқ таъминланиши аҳамиятга молик.

Ахборот жамиятининг шахси - бу маҳсулот эмас, балки таълим тизимининг доимий фаолият юритувчи субъекти, ахборот билан ишлашда универсал кўникмаларга эга, таълим ва ишлаб чиқариш технологияларига эга бўлган ўзини ўзи ривожлантирувчи тизим.

Замонавий инсоннинг атрибути - бу ахборот оламига тўлиқ йўналтирилганлик, ўта ривожланган профессионализм ва касбга мос келадиган прагматик фикрлаш тури.

Янги шароитда таълим истеъдод ва индивидуалликка, шахснинг ижодий, фаол бўлиш қобилиятига, атрофдаги воқеликни ўзгартириш потенциалига айлантирилади. Ҳарбий таълим, идеал ҳолда, бир хил шароитларда, битирувчилар бир хил тарзда ҳаракат қилишлари керак ва ўзларининг устуворликларини қайта кўриб чиқишлари муҳим.

Таълимнинг янги парадигмаси, эҳтимол, ҳарбий мутахассисдан фундаментал бўлишни, атрофдаги дунёни кезиш ва маълумотлардан фойдаланиш имконини берадиган услубий билимга эга бўлишни талаб қилади. Ҳарбий таълим тизимида ўзининг аънавий амалий йўналиши билан таълимни фундаменталлаштириш ва ихтисослаштиришнинг қарама-қарши вазифасини ҳал қилиш керак бўлади.

Ҳарбий педагогика зудлик билан ҳарбий таълимни ривожлантириш учун янги парадигманинг бир қисми сифатида профессионал - ҳарбий мутахассиснинг (шу жумладан асосий қобилиятларни ва зарур истеъдодларни) яхлит қиёфасини талаб қилади.

Ўзгаришларнинг энг кўзга кўрингани муқобил таълим платформаларининг пайдо бўлишидир. Улар нафақат мавжуд, балки аънавий классик таълим тизими билан узоқ вақт рақобатлашмоқда. Дарҳақиқат, бу умумий тамойиллар, тузилма, методология ва таълим технологияси билан бирлаштирилган ривожланаётган очик ахборот ва таълим муҳити, ахборот платформаларининг бир қисмидир. Стереотипдан фарқли ўлароқ - муқобил таълим платформалари нафақат масофавий таълимдир, замонавий ахборот технологиялари, виртуализация, медиа ва оммавий усуллар имкониятларидан максимал даражада фойдаланиш ҳисобланади. “

Чақикқача ёшларни тайёрлаш ўқитувчисининг касбий маҳорати $\rightarrow$ унинг юксак педагогик маҳоратининг интеграл белгисидир. Педагогик тайёргарлиги ва педагогик фаолиятни амалга оширишдаги маҳорати, ички жиҳатдан юқори даражада ривожланган шахсий фазилатлар (педагогик қобилият, касбий-педагогик йўналиш, касбий жиҳатдан муҳим характер хусусиятлари) билан белгиланади ва ўз фанини чуқур ва мустаҳкам билишда, педагогик усуллардан ижодий, педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ ва унумли фойдаланишда, педагогик муаммоларни ҳал этишнинг индивидуал услубида намоён бўлади.

Ўқитувчи педагогик маҳоратининг семантик талқини учта маънони англатади: бу шахсий таълим (касбий ва педагогик тайёргарлик даражаси), ва унинг педагогик

фаолиятининг сифат тавсифи (педагогик маҳорат даражаси ва уни амалга ошириш самарадорлиги), ва ижтимоий-педагогик ходиса ((шахс учун ижтимоий берилган (давлат) талаблари, касбий тайёргарлик даражаси ва ўқитувчиларнинг педагогик фаолияти сифати).

Педагогик маҳорат ва унинг мазмуни таркибида марказий ўринни касбий педагогик билим ва педагогик техника эгаллайди. Бир томондан, улар бошқа шахсий фазилатлар билан биргаликда педагогик маҳоратнинг ички томонини ташкил қилади, яъни. педагогик маҳоратни белгиловчи ички шахсий тузилмага киради ва унинг юқори даражадаги педагогик фаолиятнинг характеристикаси сифатида намоён бўлиш даражасини белгилайди. Бошқа томондан, ташқи «фаолият» ифодаси нуктаи назаридан, педагогик маҳорат яна касбий ва педагогик билим, кўникма ва кўникмаларнинг яхлит блокада (педагогик техникани қўллаш механизми орқали) намоён бўлади. Умуман олганда, уларни ушбу ходисанинг этакчи ва белгиловчи белгилари сифатида педагогик маҳоратнинг асослари деб аташ мумкин.

Касбий ва педагогик билим бир қатор муҳим хусусиятларга эга. Биринчидан, улар ҳарбий ўқитувчининг барча билимлари тизимига органик равишда киритилган ва улар билан чамбарчас боғланган. Жумладан, уларнинг асосини ижтимоий-гуманитар фанлар билимлари ташкил этувчи дунёқараш характеридаги билимлар билан чамбарчас боғлиқлиги ва ўзаро боғлиқлиги кучли даражада намоён бўлади. Тадқиқот шуни кўрсатдики, ҳарбий ўқитувчиларнинг ушбу фанлар бўйича тайёргарлиги қанчалик юқори бўлса, уларнинг ижодий тафаккури шунчалик яхши ривожланади, улар педагогик фаолиятни қанчалик мослашувчан ва пухта ўйлайдилар, унда авторитар эмас, демократик услубни амалга оширадилар.

Иккинчидан, касбий-педагогик билимларнинг муҳим хусусияти уларнинг мураккаблиги бўлиб, бу ўқитувчидан кўплаб фанлар бўйича билимларни синтез қила билишни талаб қилади. Ўзаро боғланган ва ўзаро боғлиқ бўлган билимлар тизими ўқитувчининг педагогик фаолият механизмларини, унинг мазмуни ва оператив томонларини ўзлаштиришига замин яратади.

Учинчидан, умумий педагогик (педагогик) билимлар касбий-педагогик билимларнинг узвий блокада интеграцияловчи рол ўйнайди. Замоनावий педагогика назариясида улар иккиламчи мақсадга кўра таснифланади: педагогик фаолиятнинг методологик асоси ҳамда умумий педагогик билимларни амалиётга бевосита татбиқ этиш воситаси сифатида;

Маълумки, педагогик фаолиятга умумий педагогик ва касбий педагогик фаолият киради. Умумий педагогик фаолият шакллари хилма-хилдир; энг кенг тарқалгани, масалан, оилада болаларни тарбиялаш. Касбий-педагогик фаолият давлат фаолиятидир, чунки у кадрлар тайёрлаш бўйича давлат мақсадларини амалга оширишга қаратилган. Ҳарбий педагогик фаолиятни тўлиқ ўз ичига олган касбий педагогик фаолият юқори малака ва маҳорат талаб қилади ва билимлар ҳажми ошиб, офицерлар тайёрлаш вазифалари мураккаблашиб бориши билан бу талаблар муттасил ортиб бормоқда.

Ушбу фаолиятнинг тузилиши педагогик ва ҳарбий педагогик фаолиятнинг хусусиятларини уларнинг педагогик (ҳарбий-педагогик) маҳорат бўйича прогнозлашда таҳлил қилиш учун асос сифатида олинади. Бунинг бошланғич нуктаси - мақсадлар, мотивлар, объектлар, усуллар ва шартлар, натижаларнинг бирлиги сифатидаги фаолият ҳақидаги умумий фалсафий позиция. Бу ўзаро боғлиқ ва ўзаро боғлиқ омиллар уни амалга оширишнинг табиий кетма-кетлигини ва самарадорлигини олдиндан белгилаб берувчи тизимни ташкил қилади.

Муҳим таркибий компонент ва муваффақиятли педагогик фаолиятнинг зарурий шартли мақсадлардир. Улар унинг йўналиши ва ташкил этилишида омил бўлиб

хизмат қилади. Ҳарбий педагогик фаолиятнинг мақсадлари ўқувчиларни ўқитиш ва тайёрлашда, ёшларни ватанпарвар, ҳарбий тайёрлашда юқори якуний натижага эришишга қаратилган. Юқори самарали педагогик фаолият нуқтаи назаридан улар педагогик вазифалар мажмуасини ифодалайди, уларнинг муваффақияти ўқитувчининг педагогик маҳорат даражасини белгилайди.

Ҳарбий таълимни инсонпарварлаштириш бўлажак мутахассиснинг ҳар томонлама ривожланишини, касбий фаолиятга инсонпарварлик муносабатини шакллантиришни назарда тутди. Таълимнинг гуманистик парадигмаси инсон -ҳаракатларининг маъносини талқин қилиш, ҳарбий хизматчига нафақат шахс - жанговар топширикни бажариш воситаси, балки «қийматли шахс» сифатида ёндашиш каби ўзига хос хусусиятда намоён бўлади.

Педагогик фаолиятнинг сон-саноксиз педагогик вазифаларни ҳал қилиш жараёни сифатидаги ғоясидан педагогик (ҳарбий-педагогик) маҳоратнинг иккита муҳим хусусияти ажралиб туради:

-педагогик фаолиятдаги касбий маҳорат ўқитувчининг режалаштирилган (стратегик ва тактик) ва вазиятли вазифаларни ҳал қилишни ўзаро боғлаш, иккинчисини биринчисига бўйсундира олишида намоён бўлади;

- Ўқитувчи стратегик педагогик вазифаларни ҳал қилишни ўз ичига олган жуда кўп тактик ва вазиятли педагогик вазифаларни ҳал қилганлиги сабабли, ўқитувчининг педагогик маҳорати ўқувчилар билан педагогик ўзаро муносабатлар жараёнида юқори даражадаги ишончлилиқ асосида амалга оширилади.

Ўрганиш жараёнида ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратини ривожлантиришнинг муҳим, мазмунли ва таркибий таҳлилининг асоси сифатида -ўрганилаётган ҳодисани педагогик жараён сифатида кўриб чиқиш, тадқиқот мақсадларида уни шартли равишда таркибий қисмларга ажратишни ўз ичига олган -процессуал ёндашув қабул қилинди. Улардан асосийлари куйидагилардан иборат: мақсад ва вазифалар; жараён субъектлари; таркиб; қонуниятлар, зиддиятлар, тамойиллар; усуллари, шакллари, техникаси ва воситалари; натижалар. Процессуал ёндашув динамикада жараённинг таркибий элементларини кўриб чиқишга имкон берди, педагогик маҳоратнинг намоён бўлиш даражасидаги сифат ўзгаришларини кузатиш ва ўлчаш имконини берди.

Ўқитувчиларнинг ҳарбий-педагогик маҳоратини ривожлантириш жараёнининг яхлит тасвирини яратиш, бу борадаги турли билимларни синтез қилиш вазифаси тизимли ёндашувга мурожаат қилишни талаб қилди, бу эса фаннинг методологияси даражалари иерархиясида ўз ўрнини эгаллади.

Адабиётлар

1. Барабанлар, А.В. Педагогика ва психологиянинг долзарб муаммолари
Олий ҳарбий мактаб: дарслик. - М., Ҳарбий-сиёсий нашриёти академияси В.И. Ленин, 1980. - 250 б.
2. Ботиров, М.Е. Автотехник тайёргарликни такомиллаштириш ахборот технологияларига асосланган курсантлар: т.ф.н. дис. ... канд. пед. фанлар: 13.00.08. - Остона, 2010. - 26 б.
3. Бердяев, Н.А. Замонавий дунёда инсон тақдири. Париж, 1934. - 84